

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2014

Odkaz Adama Smitha a slovenská ekonomická realita

V našej eseji by sme sa chceli venovať odkazu zakladateľa modernej ekonómie Adama Smitha a jeho implikáciám na dnešné ekonomické problémy Slovenskej republiky. Postupne sme identifikovali podľa nás kľúčové ekonomické problémy SR, ku ktorým patrí vysoká miera korupcie, veľké daňovo-odvodové zaťaženie, a zvyšujúci sa verejný dlh. Pri jednotlivých témach sme konfrontovali názory Adama Smitha v jeho dielach s aktuálnou ekonomickou realitou na Slovensku.

Adam Smith a korupcia

Adam Smith neschvaľoval plytvanie a pokrytecké pokusy anglického štátu o kontrolu míňania vyzbieraných prostriedkov od súkromných osôb. Nazdával sa, že väčšina verejných inštitúcií obsahovala potenciál pre korupciu a nemal rád hocijakú márnotratosť vlády. Smith pokladal hýrivosť vlády za synonymum korupcie a poukazoval na praktiky darovania “teplých miest” v parlamente s dominujúcimi osobnými ekonomickými záujmami a tiež k jeho nereprezentatívnej podstate. Smith sa tiež venoval aj úplatkárstvu v súdnictve, ktoré považoval za zvláštnu formu korupcie. ^[1]

Ako vidíme, problém prideľovania lukratívnych miest v štátnych podnikoch a v administratíve na základe známostí, či politickej príslušnosti tak dobre známy na Slovensku, nie je žiadny nový jav. Slovenské súdnictvo je určite najmenej dôveryhodný pilier štátnej moci a Smithove pozorovania by sa dali ľahko aplikovať aj na túto oblasť.

Podľa Smitha korupcia pozostáva z narušenia systému prirodzenej slobody, vrátane narušenia, ktoré rozkladajú prirodzené samosprávne správanie jednotlivcov. Inými slovami, korupcia je podnietená zablokovaním prirodzeného chodu pokroku a nie pokrokom samotným. Teda viac pokroku je Smithovým všeobecným riešením patologických javov modernity. ^[1]

V slovenskej realite si môžeme všimnúť, že najviac korupcie je na miestach, na ktorých sú ľudia s takmer neobmedzenou rozhodovacou mocou, ako napríklad úradníci schvaľujúci projekty s využitím eurofondov. Rovnako si môžeme všimnúť, že korupcia a nehospodárne nakladanie je viac rozšírené v štátnych podnikoch ako v súkromných. Pokrok ako nástroj na potláčanie korupcie môže v našej realite predstavovať povinné zverejňovanie zmlúv štátnych podnikov a faktúr na internete, ako aj zákon o slobodnom prístupe k informáciám.

Smith menuje zvyšky korupcie z predkomerčnej éry, ako náboženský fanatizmus a sektárstvo, politické frakcie a monolitické, paternalistické a rušivé formy vládnutia vrátane inštitucionálnych a právnych prekážok voľného fungovania trhu a rozvoja nezávislého morálneho charakteru. Medzi tieto prekážky môžeme zahrnúť monopoly, slabé zákony, korpora-

tívne zákony, učňovské zákony a regulácie spravujúce inštitúcie dedičstva a prvorodenstva. Tieto obmedzenia by mohli nielen skaziť jednotlivcov, ale mohli by aj ohroziť prosperitu a bezpečnosť celých národov. [1]

Napokon, aj keď Smith identifikuje dve dodatočné a moderné zdroje morálnej korupcie (urbanizáciu a deľbu práce), trvá na tom, že ich efekty nie sú také katastrofálne a dajú sa dostatočne riešiť v rámci existujúcich spoločenských dohovorov. Inými slovami, nie sú príznačné pre Smithovo neoklasické tvrdenie “korupcia a úpadok”. [1]

Teda Smithov pojem korupcie sa dá najlepšie rozumieť ako kombinácia klasickej, modernej a technickej slovníkovej definície, totiž ako podmienky kaziace poctivosť, ktoré sa šíria spoločnosťou (klasická) reprezentujúce odchýlku od korektných a prirodzených podmienok (technická), ktorých široké obrysy sú zreteľne voľno-trhovo liberálne (moderná). Nepredpokladá ideálny, alebo korektný stav, z ktorého sa spoločnosti odchýlili alebo ku ktorému by mohli uvážlivo smerovať. Viac ho zaujímajú odchýlky od neviditeľných a všadeprítomných zákonov prírody, ktoré, ako sa nazdával, vládli celému vesmíru, vrátane spoločností, ekonomík a dokonca aj jednotlivcov. Existuje prirodzený, spontánny poriadok, do ktorého by sa nemalo prehnane miešať, a to systém prirodzenej slobody a trhu. [1]

Z týchto myšlienok by sme mohli konštatovať, že podľa Smitha najlepšie riešenie korupcie je čo najviac slobody a voľného trhu a naopak čo najmenej regulácií, ktoré predstavujú priestor na vznik korupcie.

Adam Smith a dane

Keď sa pozrieme na vzťah Smitha k daniam, tento bol vysvetlený v jeho diele Bohatstvo národov. Smith sa drží štyroch zásad, ktoré by mala spĺňať dobrá daň (tzv. 4 daňové kánony):

- I. **Spravodlivosť** – „Každý by mal prispievať na podporu štátu tak, aby to čo najviac zodpovedalo jeho možnostiam, t.j. úmerne príjmom, ktorým sa teší pod ochranou štátu.“ [3]
- II. **Určitosť** – „Daň, ktorú je každý jednotlivec povinný platiť, by mala byť stanovená presne a nie ľubovoľne.“ [3]
- III. **Pohodlnosť** – „Každá daň by sa mala vyberať v čase a spôsobom, ktorý je najviac vhodný pre daňovníka.“ [3]

IV. **Efektívnosť** – „Každá daň by mala byť konštruovaná tak, aby obyvatelia platili čo najmenej nad to, koľko skutočne daň prináša do štátnej pokladnice.“^[3]

Vzhľadom na vyššie uvedené zásady sú dva druhy zdanenia, ktoré Smith odporúča: daň na luxusné tovary a daň z pozemku (ročná hodnota vlastníctva kúska zeme).

Vo veci luxusných tovarov je neoblomný ohľadne definície “luxusu” a “nevyhnutnosti”. Podľa svojej definície “nevyhnutnosť” sa môže líšiť od miesta k miestu a od času k času. V čase jeho písania sa považovali za najmenší slušný životný štandard ľanové košele, kožené topánky a minimum jedla a prístrešie. Ostro kritizoval dane na soľ, mydlo, a pod. ako nespravodlivé branie od najchudobnejších súčastí spoločnosti. Dane z luxusu, medzi ktoré patrí tabak, považoval za vynikajúce v tom, že nikto nebol povinný prispievať na ne: “Dane z luxusu nemajú sklon zvyšovať ceny žiadnych ďalších komodít, okrem komodít, ktoré sú nimi zdanené ... Dane z luxusu sú konečne zaplatené spotrebiteľmi zdanených komodít.”^{[3][4]}

Väčšiu zmienku si zaslúžia dane na pozemky. “Prenájom pozemku je druh príjmu, ktorý si nevyžaduje žiadnu starostlivosť z hľadiska majiteľa. Ročná tvorba pôdy a práce spoločnosti, skutočné bohatstvo a príjem väčšiny ľudí môžu byť rovnaké po zdanení ako pred ním. Prenájmy pozemkov sú preto asi druhy príjmov, ktoré najlepšie znesú zvláštnu daň na ne uvalenú.”^{[3][4]}

Spotrebné dane, clá, dane zo ziskov sú podľa Smitha drahé na výber, ako je to v prípade ciel, alebo tvoria prekážky pre výrobu, ako je to v prípade dane zo zisku. Má rezervované ostré slová pre dane, ktoré zasahujú do súkromia a vo veci takejto spotrebnej dane hovorí: “Podrobiť súkromie rodiny preskúmaniu daňovníkmi...je nekonzistentné so slobodou”.^{[3][4]}

Zo všetkého najviac Smith však odsudzuje dane uvalené na prácu: “Vo všetkých prípadoch priama daň z platu práce musí byť v dlhodobom horizonte znížená v prospech dane z prenájmu pôdy a musí nastať zvýšenie ceny vyrobeného tovaru o sumu vyzbieranej dane. Táto suma by sa mala vyzbierať kombináciou prenájmu pôdy a spotrebného tovaru.”^{[3][4]}

Niektorí ľudia tvrdia, že Smith podporoval progresívne zdanenie. Pri dôkladnom prečítaní Smithových daňových zásad však pridáme k záveru, že prvý bod sa z dnešného pohľadu dá nazvať podporu rovnej dane, ktorá je presným opakom progresívnej.^[2]

Na Slovensku bola v rokoch 2004 až 2012 platila na Slovensku rovná daň 19%, ktorá zjednotila sadzby dane z príjmu, ako aj dane z pridanej hodnoty (tá bola neskôr zvýšená o 1%). V roku 2013 sa Slovensko vrátilo k progresívnemu zdaneniu tak pre fyzické, ako aj právnické osoby. V oblasti spotrebných daní má Slovensko veľmi vysoké sadzby na pohonné hmoty a špeciálne sadzby má tiež na liehoviny, tabak, pivo a víno. Smithovi by sa myšlienka rovnej dane pravdepodobne páčila, ale v prípade dane z príjmu by sa zasadzoval

o jej zníženie na 0% (príklad Kajmaních ostrovov). Rovnako by určite ocenil spotrebné dane na alkohol, tabak, víno a pivo, nakoľko tieto produkty spadajú do jeho kategórie luxusných tovarov. V Smithovej dobe ešte neboli aktuálne spotrebné dane na pohonné hmoty, ale podľa jeho filozofie by na ne mal asi zmiešaný názor. Prípady osobných automobilov by Smith pravdepodobne považoval za luxus, ktorý by si zaslúžil zdaňovať. Prípady verejnej dopravy, ako sú autobusy, či vlaky, by bol považovaný za nutnosť a preto by podľa môjho názoru Smith presadzoval oslobodenie od spotrebných daní pre tieto dopravné prostriedky. Smithovi by sa nepáčila daň z pridanej hodnoty, ktorú musia platiť ľudia bez ohľadu na ich majetkové postavenie.

Adam Smith a problém verejného dlhu

V celej Európe, nielen na Slovensku, rezonuje problém vysokých štátnych dlhov spôsobených nezodpovedným hospodárením vlád a vyhýbaním sa štrukturálnym reformám. Smith verejnému dlhu venoval jednu celú kapitolu a je pozoruhodné, ako bola situácia pred 250 rokmi podobná tej dnešnej. Krízu popisuje vo vynikajúcich strašidelných detailoch desivo predpokladajúc pohromu, ktorá teraz ohrozuje ekonomické prežitie súčasného sveta a hrozí zotročením budúcich generácií po nasledujúce dekády.^[5]

V roku 1776 keď Adam Smith vydal *Bohatstvo národov*, Veľká Británia čelila obrovskej dlhovej kríze panovníka, ktorej podobná bola odvtedy až v 21. storočí - keď sa Spojené štáty nachádzajú vo verejnom dlhu 17,9 biliónov USD ^[6], ktorý predstavuje niečo cez 100% HDP. V kapitole o verejnom dlhu sa Smith snažil presvedčiť britský parlament o pohrome, ktorej čelilo Britské impérium. Ale bohužiaľ, ten ho nepočúval.^[5]

Pri čítaní dnes by sa človek mohol domnievať, že Adam Smith bol vlastne cestovateľ v čase, ktorý dopredu vedel o kríze, ktorej dnes čelí svet. Ale pravdou je, že tento jav nie je nič nové pod slnkom. Problémy, ktorým dnes čelia mnohé štáty Európy a Spojené štáty – s narastajúcim rizikom bankrotu verejného dlhu je len posledný príklad skutočnej a neblaho často sa opakujúcej ekonomickej histórie sveta. A Smith to videl prichádzať.^[5]

V krátkosti, republiky, impériá a iné národy od počiatku časov padli pre presne ten istý dôvod: míňali ďaleko viac, ako si mohli dovoliť. ^[5]

Smith, neúnavný študent ekonomickej histórie, citoval početné príklady národov z histórie počnúc starovekým Rómom, ktoré boli zničené tým, že porušili kritický princíp

hospodárnosti: “Priemerný výdavok by mal byť rovný priemernému príjmu a je dobré, ak ho často neprekračuje.”^[3] V dávnom roku 1776 Smith obhajoval vyrovnaný rozpočet.^[5]

Je zaujímavé pozrieť sa na vývoj deficitu na Slovensku za dlhšie časové obdobie. Po divokých 90-tych rokoch sa čísla znížili a dnes už tak hrozivo nevyzerajú. V roku 1996 bol deficit gréckych 9,9 %, zatiaľčo v 2013 už iba 2,77 %.^[7] Bolo by však predčasné sa radovať, lebo realita nie úplne zodpovedá pekným číslam z dôvodu skrytých dlhov, či rôznych účtovných trikov. Jedna z mála krajín, s ktorými hospodárením by podľa môjho názoru Smith bol spokojný, by mohlo byť Estónsko s výbornými hodnotami deficitov aj verejným dlhom.

“Prax deficitného míňania postupne oslabovala všetky štáty, ktoré si ju osvojili,”^[3] všimol si, pričom citoval úpadok talianskych mestských republík Janov a Benátky, ktoré “sa zdalo, že začali uplatňovať”^[3] túto prax, Španielsko so svojím vysokým zdanením a neprekonatelným dlhom, príklad Francúzska napriek svojmu veľkému prírodnému bohatstvu a Holandskú republiku zavalenú verejnými výdavkami a dlhmi, ktoré sa nedali splatiť.^[5]

“Vývoj obrovských dlhov, ktoré v súčasnosti ťažia a v dlhodobom horizonte pravdepodobne zničia všetky veľké (slávne) národy Európy, bol pomerne rovnaký. Národy, podobne ako jednotlivci, si všeobecne začali požičkávať na niečo, čo môžeme volať osobný úver, bez pripísania alebo založenia akýchkoľvek prostriedkov na platbu dlhu; a keď tento zdroj zlyhal, pokračovali pôžičkami s pripísaním alebo krytím konkrétnych prostriedkov.”^[3]

Verejný dlh na Slovensku má v posledných rokoch rastúcu tendenciu, v prvom štvrtroku dosiahol 58,4 % HDP. Smith by určite schvaľoval prijatie Zákona o rozpočtovej zodpovednosti, známeho tiež ako “Zákon o dlhovej brzde”, ktorý Slovenská republika schválila podľa vzoru podobných zákonov v iných krajinách sveta.

V diskusii o financovaní vojny (alebo čohokoľvek iného) zvyšovaním verejného dlhu Smith odmieta bežne používanú myšlienku, že veľký dlh nie je problém pre spoločnosť, pretože “dlžíme sami sebe”, alebo ako to on tvrdil “je to pravá ruka, ktorá platí ľavej”.^[8]

“Pri platení úroku z verejného dlhu sa hovorí, že je to pravá ruka, ktorá platí ľavej. Peniaze neodchádzajú z krajiny. Je to len časť príjmov množiny obyvateľov, ktorá sa presunie inej množine; a národ nie je chudobnejší ani o štvrt penny. Toto ospravedlnenie je úplne založené na úmyselnom používaní klamných dôkazov merkantilistického systému a po dlhom preskúmaní, ktoré som už tomuto systému venoval, nemusí byť potrebné hovoriť o ňom čokoľvek ďalšie. Ten systém predpokladá okrem iného, že celý verejný dlh sa dlhuje obyvateľom krajiny, čo jednoducho nie je pravda; Holanďania, ako aj niekoľko ďalších zahraničných národov majú veľmi významný podiel v našich verejných prostriedkoch (našich znameňná Veľkej Británie). Ale aj keby sme celý dlh dlžili obyvateľom krajiny, nebol by kvôli tomu faktom o nič menej škodlivý.”^[3]

Po preskúmaní odkazu Adama Smitha v týchto oblastiach sme došli k záveru, že jeho dielo je stále aktuálne a poskytuje mnoho inšpirácie aj pre dnešných politikov, ekonómov a zákonodarcov. V dobe, keď mnohé politické sily na Slovensku spochybňujú slobodný trh a presadzujú viac štátu môže byť Smithovo dielo dobrým základom pre ekonomické programy protrhovo orientovaných politikov, aj keď nemusia súhlasiť s jeho každým jedným tvrdením.

Použitá literatúra

1. Hill L.E. - Adam Smith and the theme of corruption, The Review of Politics, 2006
2. Friedman D. - Misrepresenting Adam Smith
3. Smith A. - The Wealth of Nations
4. Wiener N. - Adam Smith's Recommendations on Taxation
5. Romano R. - Adam Smith's Prophecy: Today's Sovereign Debt Crisis
<http://www.rcreader.com/commentary/adam-smiths-prophecy/>
6. <http://www.usdebtclock.org/>
7. <http://www.finance.sk/hospodarstvo/statny-rozpocet/prijmy-a-vydavky/>
8. The Portable Library of Liberty - Adam Smith debunks that idea that when it comes to public debt "we owe it to ourselves"
<http://files.libertyfund.org/pll/quotes/431.html>